

Xorazm viloyati Yangiariq tumani “ Kattabog‘ “ qishlog‘i shevasida rang - tus bilan bog‘liq maqollarning tavsifi

Otaboyeva Nodira Baxtiyor qizi

UrDU, Lingvistika o‘zbek tili 2 kurs magistranti

Annotatsiya

Maqolada Xorazm viloyati Yangiariq tumanining “ Kattabog‘ “ qishlog‘i shevasidagi rang - tus bilan bog‘liq maqollarning asosan dastlabki ko‘rinishlari xalq udumlari va urf-odatlarida yaratilishi va tarqalishi , jonli va og‘zaki an‘analar bilan bog‘liqligi an‘aviy ma‘no kasb etishi kishi qalbida sevinch qayg‘u shodlik va iztirob tuyg‘ularini uyg‘otishi hamda o‘zbek xalqining ma‘nolar xazinasida ilgari surilayotgan fikr g‘oya bog‘liqligi talqin etiladi.

Tayanch so‘zlar va iboralar: xalq udumlari, ta‘sirchan ifodalash, ranglardagi an‘aviy ramziy ma‘nolar.

Key words va phrases: folk customs, impression expression, symbol in colours.

Hozirgi o‘zbek shevalarida rang bilan bog‘liq ramziy obrazlar qo‘llashning dastlabki ko‘rinishlari asosan xalq og‘zaki ijodida, xalq udumlari va urf-odatlarida o‘z aksini topgan. Bizga ma‘lumki xalq og‘zaki ijodi yozuv paydo bo‘lmasdan ilgari yizaga kelgan bo‘lib uning yaratilishi va tarqalishi jonli og‘zaki an‘analar bilan bog‘liqdir. Xalq og‘zaki ijodi asralaridagi an‘anaviy ma‘no kasb qilgan ranglar ramzning tarixiy ildizlariga nazar tashlasak, ranglarning ramziy ma‘no kasb eta borishini insoniyat ongining takomilida - ya‘ni kishi qalbida sevinch va qayg‘u , shodlik-u iztirob tuyg‘ularining uyg‘onishi bilan bog‘liqlikda ko‘ramiz. Zero, Sh.Turdimov “Rango-rang dunyo”¹ maqolasida e‘tirof qilib o‘tilganidek, insonsanda his-tuyg‘u uyg‘otish jihatidan ranglar ko‘proq tovushlarga o‘xshaydi. Ular tasavvurni tabiat sirlari bilan boyitibgina qolmay, turfa his-kechimalarni teran va ta‘sirchan ifodalashga ham xizmat qiladi. Ayniqsa ranglardagi bu xususiyatni ular

¹ Sh.Turdimov “rango rang dunyo”

orqali soʻz sanʼatida qadimdan shakllangan anʼanaviy ramziy maʼnolar misolida kuzatish mumkin.

Jumadan, oʻzbek xalqining maʼnolar xazinasida ilgari surilayotgan fikr, gʻoya rang bilan bogʻliq obrazlarda tipiklashtirilgan bir qancha maqolalar mavjud. Ulardagi rang bilan bogʻliq ramziylikni vujudga keltiradigan ranglar asosan oq va qora sifatlovchilardir. Bu kontrast ranglar vositasida jamiyatdagi eng jirkanch, nafratga loyiq hususiyatlar, baxtsizlik, gʻam, tuhmat, kasallik bilan birgalikda yaxshilik, baxt, sogʻlik, martabalilik kabilar ifodaladi. Masalan: **Oqqa qora yoʻq, qoragʻa chora yoʻq** maqolidagi oq va qora sifatlovchilari otlashib ramziy obraz darajasiga koʻtarilgan. Oq, yaʼni aybsiz odamning ramziy obrazi boʻlib, uni har qancha qoralashga intilmasinlar, baribir u oqibat natijada oq boʻlib chiqadi va oqligicha qoladi. Negaki, haqiqat egilishi, bukilishi mumkin, ammo sinmaydi. Qora, yaʼni ayb qilib qoʻygan odam oʻzini har qancha oqlashga urinmasin, baribir u qoraligicha, aybdorligicha qoladi, uni butunlay oqlab yuborishning chorasi, imkoni yoʻq.

“**Qora koʻngil - yara koʻngil**” maqolida xalqimizning ichi qora, yaʼni niyati buzuq, dilgir, koʻngli yomon odamlardan jirkanishishi, ularning asl basharalari ochib tashlanmogʻi va qilmishlariga yarasha jazoga tortishlari muqarrar ekanligi anglashiladi. Bu oʻrinda qora koʻngil ramziy obrazi oʻzgarmas, qoralik unga umrboqiy yopishib qolgan emas.

Yara tuzalganidek, yaʼni oʻlimdan boshqasi yolgʻon boʻlganidek, qorayib qolgan koʻngil yana oʻziga hos choralari natijasida asl holiga kishiga bu oʻrinda umid tugʻiladi. Chunki bu olamda onadan qora koʻngil chaqaloqlar tugʻilmasligi barchaga birday ayon.

Ajdodlarimiz kishilik jamiyatida yashar ekanlar, ular kimga qanday munosabatda boʻlish lozimligi yuzasidan taʼlim berar ekanlar, u yoki bu odamning tashqi koʻrinishiga, chiroyli va hunukligigiga, basavlat, kelishgan yoki koʻrimsiz, nogironligiga qarab xulosa chiqarish, shunga koʻra javob muomala qilish kerak emasligini, aksincha har bir odamning aql-u zakovatiga, fazl-u kamoliga, maʼnoli yoki yoqimli gap-soʻziga, qilgan va qilayotgan hayrli ishiga, jamiyatda qozongan hurmat eʼtiboriga qarab munosabatda boʻlish lozimligini uqtirganlar va shu maʼnoda **“har yuzi oqning koʻngli oq boʻlavermasa, har yuzi qoraning koʻngli qora boʻlavermas”, “qora tovuq ham oq tuxum qiladi”, “qora bulutdan tiniq suv domar”, “qora sigir ham oq sut beradi”** kabi maqollar yaratganlar. **“Ari oʻlib**

Arga tekkan el to‘rasi, ari bo‘lib arga tekkan bet qorasi” maqolidagi bet qorasi ham erga, ham oilaga bo‘lgan hiyonat. Tabiatning go‘zal mo‘jisasi ayol sha’niga tushgan kechirilmas va o‘chirilmas dog‘ manosini ifodalab kelgan. “Qoralik” elga to‘ra bo‘lmaslik, lan‘at va qarg‘ish ostida qolishlik, hatto eldan, yurtdan ajralish, yon atrofdagi insonlararo insoniy munosabatlarning uzilishi kabi bir qancha ko‘ngilsizliklarni o‘zida mujassamlashtirgan. An‘anaviy ramziylikni ifodalayotgan bu tushuncha barchaga birday tanish bo‘lib, turli-tuman rangdosh talqin topishi mumkin.

Ikki oshiq bir bo‘lsa, go‘ydi bag‘ri qoralar maqolidagi bag‘ri qoralar bir-birini chin dildan sevuvchi, bir-biri bila inoq turmush kechiruvchi oshiq mashuqlarni, shuningdek qalin do‘stlarni ko‘ra olmaydigan, ularning orasida fisq-fasod qo‘zg‘ab, bo‘lmag‘ur tuhmat, bo‘htonlar qilib yuruvchi dilgir, qora niyatli yaramas kishilardir. Maqol shunday holatlarning takrorlanmasligi uchun bag‘ri qoralardan ehtiyot bo‘lmoqlik zarurligini eslatib turadi. “**Mol olasi deshinda, odam olasi ichida**” maqolidagi otlashgan sifat ko‘rinishi ham ikki rang qo‘shilmasidan iborat bo‘lib, yaxshi yoki yomon odamning, biz uchun nomalum sirli xulqli odamning ramziy ifodasidir. Demak molning rangini ko‘rinishidan bilgan bilan insonlar fe‘l-atvorini ko‘rinishidan bilib bõlmaydi. Negaki ichki mohiyatini tashqi ko‘rinish belgilamagandek, “**qora tovuqning ham oq tuxum qilishi**” barchaga ma‘lum.

Oq va qora ranglardan tashqari ba‘zi o‘rinlarda sariq, qizil, ko‘k ranglari ham ishlatiladiki, ular asl ma‘nosida predmet belgini anglatrsa, majoziy ma‘noda o‘ziga xos ramziy ma‘nolar tashiydi.

Masalan: “**go‘k bedani go‘rsa qarri ot ham o‘ynoqlidi**” maqoli asosan majoziy ma‘no ifodalab, undagi “ko‘k” sifatlovchisi yoshlik, go‘zallik ramzi tarzida talqin qilinadi. Maqolda kishi qarisa ham ko‘ngli qarimaydi, yoshni, go‘zalni ko‘rsa ichida yoshligi, yigitligi qo‘zib ketadi degan fikr bildiriladi.

“**Ona yurtning omon bo‘lsa, ranggi ro‘ying somon bo‘lmas**” maqolidagi samon obrazi sariq rangning ifodasi bo‘lib, yurtda tinchlik, halovat bo‘lmasligi va oqibatda yashashga nisbatan o‘lim, qurib bitish, qovjirab, sarg‘ayish so‘lish muqarrarlighi bayon qilinadi. Maqoldagi samon, ya‘ni sariqlik ramziy ma‘no ifodachisi tarzida qo‘llanilgan.

Umuman olganda o‘zbek maqollaridagi ko‘pgina ramziy obrazlarning asrlar davomida hayotiy tajribalar xulosasi sifatida an‘anaviy ramziy ma‘nolar kasb qilib kelgan ranglar bilan bog‘liqligi avvalambor xalqning poetik mushohada kuchini

belgilasa, ikkinchidan A.P.Chexov e'tirof qilganiday kichik janrning mavaffaqiyati-
“ qisqalik” ni vujudga keltiradi.² Talantning singlisi qisqalik” esa maqollarning
og‘zaki ijoddagi “ faoliyat maydoni”ni kengaytirib, umrini uzaytirishga hizmat
qiladi.

Adabiyotlar

1. “ O‘zbek tili va adabiyoti “ – Toshkent “ Fan “ . 1997-yil
2. “ O‘zbek tili va adabiyoti “ - Toshkent “ . 2017

Research Science and Innovation House

---

² A.P.Chexov

